

پژوهشکده مطالعات فرهنگی و ارتباطات
پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت رسانه

موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

The Obstacles and Challenges of Investigative Journalism in
I.R.I.B

استاد راهنما:

دکتر حسین بصیریان جهرمی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا عبداللهی نژاد

پژوهشگر:

عباس لطفی

تابستان ۱۴۰۰

این پایان نامه گامی کوچک در راستای اعتلای دانش ارتباطات و به ویژه اهمیت و جایگاه خبرنگاری تحقیقی در عصر رسانه و به طور اخص، در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران است. به همین اعتبار، تردیدی نیست که پژوهش حاضر، بر شانه تحقیقات پیشین و محققانی ایستاده که هریک پیش از این گامی در مسیر رشد و توسعه آن برداشته اند. از این رو خود را مرهون تلاش همه آنها می دانم. قبل از هرچیز لازم می دانم که مراتب قدردانی خود را بابت راهنمایی های ارزشمند و تاثیرگذار جناب آقای **دکتر حسین بصیریان جهرمی** ابراز دارم که انجام این تحقیق جز با همت ایشان در جایگاه استاد راهنما میسر نمی شد. صحبت هایی که از ابتدای نگارش پروپوزال با ایشان داشتم، جسارت پرداختن به این موضوع جسورانه و بنیادین در حوزه علوم ارتباطات، انگیزه و امید لازم را در به ثمر رساندن این پژوهش، برای اولین بار، به رغم همه تنگناها و دشواری هایش در من بیدار کرد. همچنین از آقای دکتر **علیرضا عبداللهی نژاد** به عنوان استاد محترم مشاور، که در این پژوهش یاری گر من بودند، سپاسگزارم.

سپاس و قدردانی

سپاس و قدردانی از تمامی اساتید؛ مدیران؛ سردبیران و خبرنگارانی که در به نتیجه رسیدن این پایان نامه مرا در نهایت خضوع و خشوع کمک و یاری نمودند. دوستان و همکارانی که در شرایط سخت کاری خود با وجود پاندمی کرونا و تراکم زیاد کاری شان با عشق و محبت فراوان برای پاسخگویی به سوالات پژوهشی وقت گذاشته و بی دریغ حمایت کردند. و با تشکر ویژه از جناب آقای محسن بالار؛ دوست خوب، همکار و مدیر پشتیبانی و تولید شبکه خبر که در تمام طول دوران تحصیلی ام همیشه مرا یاری کرده و بمعنای حقیقی بستری آرام و بدور از اضطراب و استرس های خبر، فرصت درس خواندن در مقطع کارشناسی ارشد را برایم مهیا و فراهم نمود.

سپاس و قدردانی

به پاس قدردانی از فرشته زندگی با قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از سلامت، امنیت، آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است، همدلی که با واژه ی نجیب و مغرور تلاش؛ آشنایی دارد و تلاش راستین را می شناسد و مرا در راه رسیدن به اهداف عالی یاری می رساند؛ همو که حس تعهد و مسئولیت را در زندگی مان تللویی خدایی داده است، این پایان نامه با کمال افتخار تقدیم همسر مهربانم می گردد.

همچنین از فرزندان دلبندم؛ تشکر می نمایم که صبورانه و صادقانه مرا همراهی نموده تا بتوانم در کمال آرامش و آسایش به ادامه تحصیل و تهیه و تنظیم پایان نامه بپردازم.

چکیده

روزنامه‌نگاری تحقیقی در رسانه های جمعی در سراسر جهان جایگاه برجسته ای را به خود اختصاص داده و نشان دهنده یک شکل مؤثر از کنترل اجتماعی بر قدرت و نهادهای رسمی در یک جامعه مدنی است. خبرنگاری تحقیقی روشی است که با هدف کشف و افشای عمومی اطلاعات پنهان در مورد تخلف از هر نوعی انجام می‌گیرد. در این تحقیق کوشش شده برای شناخت موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران گام برداشته شود از این رو سوال اصلی این بوده که موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ برای پاسخ به این سوال از روش کیفی تحلیل مضمون استفاده شده است. نمونه گیری به صورت هدفمند بوده و از میان اساتید دانشگاه، مدیران ارشد خبر، سردبیران و خبرنگارانی که دارای سابقه بیش از ۱۰ سال کار حرفه‌ای داشته‌اند، انتخاب شده‌اند. فرآیند مصاحبه تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داشته و در نهایت ۲۱ مصاحبه انجام شده است. نتایج حاصل از تحلیل مضمون با بهره‌گیری از نرم افزار مکس کیودا، نشان می‌دهد می‌توان سه دسته از متغیرها را به طور کلی در شبکه مضامینی که در برابر خبرنگاری تحقیقی در سازمان صدا و سیما نقش دارند، مشخص کرد: متغیرهای سطح فردی (مربوط به خبرنگار اعم از دانش فردی، ویژگی های خبرنگاری تحقیقی) متغیرهای سطح سازمانی (ضعف مدیریتی در سطوح سیاستگذاری و تصمیم سازی، فقدان زمینه های مسئولیت اجتماعی در برخی از مدیران سازمانی، وابسته بودن سازمان به بودجه دولتی، فشار نهادها و معاونت های درون سازمانی و) و متغیرهای ورای سازمان صدا و سیما (فشار نهادهای بیرونی، فقدان زمینه استقلال رسانه، تهدید مالی سازمان و ...). در نهایت، با توجه به یافته های تحقیق، پیشنهادهایی برای استفاده از خبرنگاری تحقیقی در سازمان صدا و سیما ارائه شده است.

واژگان کلیدی: خبرنگاری تحقیقی، سازمان صدا و سیما، فضای سیاسی، استقلال رسانه، تحلیل مضمون.

۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	مقدمه
۳	۱-۱- بیان مساله
۶	۲-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق
۱۰	۳-۱- اهداف تحقیق
۱۰	۴-۱- پرسش های تحقیق
۱۱	۵-۱- تعریف مفاهیم
۱۶	فصل دوم: ادبیات نظری و تجربی تحقیق
۱۷	مقدمه
۱۸	۱-۲- ادبیات تجربی تحقیق
۱۸	۱-۱-۲- تحقیقات انجام شده در داخل کشور
۲۵	۲-۱-۲- تحقیقات انجام شده در خارج از کشور
۳۳	۲-۲- ادبیات نظری تحقیق
۵۵	۳-۲- چارچوب نظری تحقیق
۵۹	فصل سوم: روش تحقیق
۵۹	مقدمه
۶۰	۱-۳- روش تحقیق
۶۰	۲-۳- روش نمونه گیری و تخمین حجم جامعه
۶۲	۳-۳- روش های گردآوری داده ها و ابزار مورد استفاده برای آن
۶۳	۱-۳-۳- مصاحبه
۶۳	۴-۳- روش های تحلیل داده ها
۶۵	۵-۳- اعتبار و پایایی تحقیق
۶۷	فصل چهارم: یافته های تحقیق
۶۸	مقدمه
۶۹	۱-۴- تحلیل مضمون
۷۳	۲-۴- تحلیل مصاحبه ها
۱۰۱	فصل پنجم: تحلیل و نتیجه گیری
۱۰۲	مقدمه
۱۰۴	۱-۵- پاسخ به سوالات تحقیق
۱۱۲	۲-۵- محدودیت های تحقیق

۱۱۲

۱۱۵

۱۲۱

۱۲۲

۳-۵- پیشنهاد برای پژوهش های آینده

فهرست منابع

پیوست: اسامی و سمت مصاحبه شوندگان

چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

شاید در دوران سلطه نئولیبرالیسم، روزنامه نگاری و خبرنگاری نوعی شغل و محل کسب درآمد به حساب بیاید اما خوشبختانه هنوز این باور از بین نرفته که روزنامه نگاری کسب و کار نیست، بلکه یک ضرورت اجتماعی است. فردی که احساس مسئولیت اجتماعی نداشته باشد، نمی تواند یک روزنامه نگار باشد. بنابراین، روزنامه نگاری خارج از چارچوب های مرسوم خبرنگاری، تنها مجرای ساده برای انتقال اخبار از سازمان ها و نهادها به شهروندان نیست. تاریخ نگارش و انتشار خبر شهادت می دهد که خبرنگاری، تاریخ نفوذ آگاهی های فکری است. بیش از پانصد سال، بشر متمدن با استفاده از وسایل و اختراعات علمی خود مانند؛ چاپ، تلفن، رادیو، تلویزیون، اینترنت و... سعی کرده است با هم نوع خود ارتباط برقرار کند و به نوعی از دنیای اطراف و رویدادهای روز دنیا با خبر شود. خبرنگاری تحقیقی یکی از دشوارترین شاخه های روزنامه نگاری است که نیاز به هوش، پشتکار و جسارت زیاد خبرنگار دارد. از دیدگاه بسیاری از محققان، روزنامه نگاری تحقیقی نقطه اوج کار حرفه ای خبرنگاری است. به عبارتی روزنامه نگاری تحقیقی نوعی روزنامه نگاری عمقی است که مسائل را می شکافد و نور بر تاریکخانه ها می اندازد. در این سبک، روزنامه نگار یا گزارشگر تحقیقی به مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... می پردازد. به عبارتی به دنبال ماهیت و واقعیت پنهان در میان رویدادهای جامعه یا جهانش می گردد. این سبک بیشتر به عنوان یک شیوه تأثیرگذار خبرنگاری در خدمت بهبود کیفیت زندگی مردم قرار دارد. سبک و شیوه ای که راه خود را به منابع آموزشی خبرنگاری نیز باز کرده است و برای حفظ و ادامه حیات آن تلاش بسیاری می شود. روزنامه نگاری و خبرنگاری تحقیقی یکی از شناخته شده و تاثیرگذارترین شیوه های ژورنالیستی در جهان است اما به گفته خبرنگاران و خبرگان رسانه ای، این سبک با همه جذابیتها و اهمیتش هنوز در ایران چندان که باید شناخته شده نیست.

در این تحقیق کوشش شده است برای شناخت موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران گام برداشته شود و مشخص شود کدام موانع و چالش ها در برابر خبرنگاری تحقیقی در سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران قرار دارند.

۱-۱- بیان مسئله

روزنامه‌نگاری یا خبرنگاری تحقیقی تلاشی است برای دستیابی به حقیقت در جایی که حقیقتی پنهان شده و دیگران منتظر دانستن آن هستند. و تلاش می‌شود نتایج تحقیقات بی‌طرفانه منعکس شود (دی برگ، ۲۰۰۰: ۲۳). این عبارت بیش از همه با «فساد و معضلات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و نظایر آن» گره خورده است. هرچند به طور کلی فساد از جمله آسیب‌هایی است که اغلب جوامع و کشورهای جهان با آن مواجه هستند. با این حال، کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته بیش از کشورهای توسعه یافته از این معضل رنج می‌برند. اگرچه وجود ابعاد مختلفی از فساد، عمدتاً معلول توسعه نیافتگی است، اما در صورت بی‌توجهی و درمان نشدن آن، می‌تواند به عاملی بازدارنده برای پیشرفت این کشورها تبدیل شود. ایران نیز از جمله کشورهایی است که سال‌هاست گرفتار ابعاد مختلفی از انواع مفساد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و یا فرهنگی و ورزشی در برخی سازمان‌ها و مراکز دولتی و یا خصوصی شده است؛ به همین دلیل مواجهه با این مفساد از مهم‌ترین دغدغه‌ها و اقدام‌های مقام‌های نظام و نهادهای ذی‌ربط طی یکی دو دهه گذشته بوده است. با این حال، نه تنها از میزان و حجم آن کاسته نشده، بلکه شواهد نشانگر گسترش بیش از پیش آن بوده است (افقه، ۱۳۹۶: ۲).

برای جستجو و کندوکاو در خصوص چگونگی کاهش یا حذف این پدیده ضد اخلاقی از جامعه، شناخت ریشه‌ها و دلایل گسترش آن از ضرورت‌های جامعه مدنی است. در چنین جامعه‌ای نقش خبرنگاران و به طور ویژه «خبرنگاران تحقیقی» بسیار مشهود است؛ روزنامه‌نگاری و خبرنگاری تحقیقی در رسانه‌های جمعی در سراسر جهان جایگاه برجسته‌ای را به خود اختصاص داده و نشان دهنده شکلی مؤثر از کنترل اجتماعی بر قدرت و نهادهای رسمی در یک جامعه مدنی تلقی می‌شود. از میان چهار وظیفه اصلی رسانه‌های جمعی، مهم‌ترین و اصلی‌ترین وظیفه، خبررسانی یا اطلاع‌رسانی است. اما در کشور ما با وجود توسعه حرفه روزنامه‌نگاری به طور عام، سبک روزنامه‌نگاری و خبرنگاری تحقیقی در معنای خاص و کاربردی آن، به شکل حرفه‌ای و شایسته، مورد توجه قرار نگرفته است. این گونه روزنامه‌نگاری که تلاشی را در جهت مبارزه و افشا مفساد اقتصادی، سیاسی و اداری در ساختارهای دولتی و خصوصی دنبال می‌کند، نقشی نظارتی را در نظام‌های مردم‌سالار بر عهده دارد. برای نظام‌های دموکراتیک چهار رکن کلی ذکر شده است که عبارتند از:

۱- قانون اساسی ۲- نظام پارلمانی (مجلس) ۳- احزاب سیاسی ۴- مطبوعات آزاد (یوسفی، ۱۳۸۵).

مطبوعات آزاد که چهارمین رکن مردم سالاری محسوب می شوند، در سبک تحقیقی با اصل قرار دادن منافع عمومی و ملی، به افشا و بیان خطاها و ناراستی‌ها می‌پردازند. این سبک روزنامه نگاری / خبرنگاری، در واکنش به روزنامه نگاری پس از جنگ جهانی دوم که با رویکردی توسعه محور فعال شده بود، رشد کرد. در این سبک با افشاگری فسادهای اقتصادی و سیاسی دولت‌ها و دستگاه‌های حکومتی، از خطاکاری‌ها و اموری که به صلاح و منفعت عموم جامعه نیست جلوگیری می‌شود و به بیان دیگر رسانه‌ها بر سازمان‌ها، ارگان‌ها و دستگاه‌های دولتی و خصوصی برای جلوگیری از فساد و پیگیری عدالت و منافع ملی و مردمی نظارت می‌کنند (بدیعی و قندی، ۱۳۸۳: ۲۹۹).

با وجود سابقه بیش از چهار قرن روزنامه‌نگاری و معرفی «روزنامه‌نگاری یا خبرنگاری تحقیقی» از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی در جهان، متأسفانه در سازمان صدا و سیما از زمان تأسیس آن (۱۳۳۷) تاکنون، این نوع از خبرنگاری، جایگاه مطالبه‌گرانه و استیضاح‌گونه خود را نیافته است. اما مسئله اساسی برای پژوهشگر اینجاست که سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران چگونه با داشتن تمامی ظرفیت‌های چهارگانه مدیریت رسانه (اعم از فیزیکی، فنی، انسانی و هنری) در بررسی و پرداختن به مفاسد اقتصادی، سیاسی، اداری و نظایر آن، همواره منفعل بوده است؟ چطور در طول این سالها خبرنگارانی که به سوژه‌های تحقیقی تمایل داشته باشند و مدیران خبری که هدایتگر دروازه‌بانی خبر به سمت منافع ملی و پاسخ به شبهات افکار عمومی باشند، کمتر برخوردار بوده و موانع و چالش‌های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیما را منجر می‌شوند؟

در پیوند با این مطلب، جدیدترین نتایج نظرسنجی مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما در مورد مخاطبان اخبار که در بهار ۱۳۹۹ انجام شده نیز، نشان می‌دهد که تنها حدود ۴۱ درصد از پاسخگویان به اخبار صدا و سیما در حد «خیلی زیاد یا زیاد» اعتماد دارند و حدود ۴۴ درصد در حد «کم یا خیلی کم» اعتماد داشته‌اند و نزدیک به ۱۵ درصد نیز «اصلاً» اعتمادی به اخبار صدا و سیما ندارند (مرکز تحقیقات صدا و سیما، ۱۳۹۹). این آمار، افزون بر آنکه از کاهش شدید میزان اعتماد به اخبار صدا و سیما حکایت دارد (بیش از ۵۹ درصد، بی‌اعتماد یا اعتماد کم و خیلی کم)، می‌تواند نشان‌دهنده تمایل مخاطبان به دریافت اخبار از رسانه‌های اجتماعی باشد.

نپرداختن جدی، مسوولانه و مبتنی بر خبرنگاری تحقیقی به سوژه‌هایی همچون؛ فساد در شهرداری (املاک نجومی)، ناپدید شدن دکل نفتی فورچونا یا دکل نفتی گمشده (نوعی فساد سیاسی که با استفاده از قدرت از

جانب مقامات دولت در بالاترین سطوح و افراد منتخب صورت پذیرفته؛ فسادهای ورزشی، نظیر قرارداد سرمربی سابق تیم ملی فوتبال (ویلموتس) و نقش فساد ساختاریافته در آن، تبانی، ارتشاء، دوپینگ، شرطبندی غیرمجاز؛ جعل و استفاده از اسناد مجعول؛ تصدیق نامه‌های خلاف واقع؛ فرار مالیاتی؛ مصرف مواد مخدر؛ نقض آشکار قوانین و مقررات؛ قراردادهای غیرواقعی؛ اختلاس در حوزه های فرهنگی (متهم صندوق ذخیره فرهنگیان)؛ پرونده های مشهور فسادهای مالی (۱۰۰۰ میلیارد تومان، ۳ هزار میلیارد تومان و حتی ۱۸ هزار میلیارد تومان)؛ زمین خواری؛ خرید و فروش خودرو در حجم بالا، استفاده از ویلا های مصادره ای توسط مدیران ارشد؛ رشوه گیری و غیره، تنها چند مثال از مفسده در موضوعات متفاوت هستند؛ که در تمام این موارد جای خالی و یا کم رنگ خبرنگاران تحقیقی صدا و سیما در تمام حوزه ها و سرویس های خبری (اقتصادی؛ اجتماعی؛ سیاسی؛ فرهنگی؛ و ورزشی) مشهود است.

هرچند برخی گزارش های تحقیقی گذرا نظیر پیگیری سوخت های قاچاق، تخریب باغ های شمال تهران و ساخت برج ها و یا در حوزه پزشکی پیگیری خون های آلوده و یا نپذیرفتن بیماران بی بضاعت از سوی برخی بیمارستان ها نیز در این میان به آنها پرداخته شد و از سوی افکار عمومی نیز مورد توجه قرار گرفته اند، اما انتظار می رود سازمان صداوسیما با استفاده از ظرفیت خبرنگاران تحقیقی در راستای رکن چهارم مردم سالاری، رسانه را به تحقیق و تفحص، نظارت و روشنگری افکار عمومی و به تعبیر آلتوسر فراخوانی، صدا زدن و استیضاح^۱ (آلتوسر، ۱۹۸۷ [نقل در] مهدیزاده: ۱۳۸۹: ۱۰۷) هدایت کند. چرا که برای رسیدن به یک جامعه مدنی سالم، پرداختن به ابعاد مختلف این پرونده ها و شناسایی دلایل افزایش آنها و تاثیرات مخربی که بر شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور دارند، ضروری به نظر می رسد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت این پژوهش از آنجاست که مدیران صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در صورتیکه تمایلی از خود در خصوص روشن سازی افکار عمومی نسبت به پرونده های فساد در کشور نشان ندهند؛ مطمئناً دو مزیت اصلی رسانه ای خود را از طرف مخاطبین و افکار عمومی از دست خواهد داد؛ این مزیت ها عبارتند از:

^۱ interpellation

۱ - اعتماد مخاطبان ۲- استقلال رسانه ای

اگر خبرنگاران صدا و سیما نتوانند مقبولیت و اعتماد مخاطب رسانه را جلب کنند، یکی از مهمترین چالش‌های رسانه ای محسوب شده و هیچ رسانه ای از آن چشم پوشی نمی کند. دومین عامل «استقلال رسانه ای» است، که اگر رسانه نتواند در محقق کردن آن موفق باشد نقش نظارتی و رسانه ای خود را از دست می دهد. استقلال رسانه ای همیشه متکی بر مخاطبان خود بوده و رسانه را از فشارگروه ها، حزب ها و جریان های سیاسی بدور نگه می دارد. اما ضرورت انجام این پژوهش عبارتند از:

۱-زمینه ای برای معرفی اهمیت و ضرورت استفاده از این ژانر خبرنگاری در صدا و سیما

۲-به عنوان منبعی مستند و قابل ارجاع برای خبرنگاران و دانشجویان خبرنگاری در صدا و سیما

این پژوهش می تواند با معرفی و آشنایی از موانع و چالش ها و بیان اهمیت و ضرورت جایگاه این گروه از خبرنگاران در صدا و سیما؛ مدیران ارشد صدا و سیما را با ارائه راهکار های عملی بکارگیری و استفاده از آنها در جهت بالا بردن حس اعتماد عمومی مخاطبان خود در جهت روشنگری، نظارت بر سازمان ها، ارگان ها و عملکرد کارکنان اداری و جلوگیری از فساد و تقویت نظارت از اهمیت فراوانی برخوردار باشد.

از سوی دیگر، دانشجویان خبرنگاری صدا و سیما با سبک خبرنگاری تحقیقی در طی تحصیلات آکادمیک خود آشنایی پیدا می کنند، اما از آنجا که خبرنگاری تحقیقی در سازمان صدا و سیما، به رغم اهمیتی که این سبک از خبرنگاری در تقویت و نقش انتقادگری و نظارت گری داشته، یکی از مباحث مهجور و در حاشیه مانده است، پرداختن به این موضوع مسئله مند برای خبرنگاران و دانشجویان خبرنگاری راه گشا خواهد بود. تا در زمان تصدی مشاغل خبری با مطالعه این پژوهش و دستیابی به نظرها و بیان مطالب از سوی خبرنگاران رسانه به عنوان منبعی در جهت بهره گیری از مطالب آن برایشان مفید واقع گردد.

۱-۳- اهداف تحقیق

به طور کلی در این بخش شناخت دلایل، تمایل اندک مدیران، سردبیران، دبیران و خبرنگاران حوزه معاونت سیاسی (اخبار) به خبرنگاری تحقیقی مورد تأکید قرار گرفته تا با بررسی دلایل آن از زبان کارشناسان و خبرنگاران رسانه برای رفع این موانع و چالش ها راه حل های مناسبی برای دستیابی به این سبک از خبرنگاری در صدا و سیما تبیین شود.

• هدف اصلی

◀ شناخت موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

• اهداف فرعی

- ❖ شناخت میزان و اهمیت وابستگی اقتصادی صدا و سیما به منابع دولتی، از منظر اقتصاد سیاسی رسانه
- ❖ شناخت هزینه های (مادی و معنوی) تولید گزارش های تحقیقی برای صدا و سیما
- ❖ شناخت دلایل و عوامل تمایل اندک مدیران خبر و خبرنگاران صدا و سیما به پیگیری سوژه های خبرنگاری تحقیقی

۱-۴- پرسش های تحقیق

- پرسش اصلی

◀ موانع و چالش های خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

- پرسش های فرعی

❖ دلایل وابستگی اقتصادی صدا و سیما به منابع دولتی، از منظر اقتصاد سیاسی رسانه چیست؟

❖ هزینه های (مادی و معنوی) تولید گزارش های تحقیقی برای صدا و سیما چه چیزهایی است؟

❖ دلایل فقدان تمایل یا تمایل کم مدیران خبر و خبرنگاران صدا و سیما به انتشار سوژه های خبرنگاری

تحقیقی چیست

۱-۵- تعریف مفاهیم

خبرنگار:

فردی است که با استفاده از منابع خبری، وظیفه تهیه گزارش (مکتوب، صوتی و تصویری) کامل و جامع و قابل پخش از یک واقعه را برای رسانه تلویزیونی را به عهده دارد (نظام حقوق و دستمزد صدا و سیما، ۲۱۴).

خبرنگاری تحقیقی

جان پیلجر، در تعریف روزنامه نگار تحقیقی می نویسد:

روزنامه نگاران/خبرنگاران تحقیقی افرادی هستند که باید از بالا و با زاویه دید متفاوتی به موضوعات بنگرند. پشت پرده هر موضوع را جستجو کنند. هرگز به آمارها، گزارش ها و نقطه نظرات مقامات رسمی اعتماد و حرف های آنان را باور نکنند (جان پیلجر، ۱۹۹۷).

به اعتقاد پرستون، خبرنگاران تحقیقی باید به کشف حقایق توجه کنند:

«وظیفه یک خبرنگار تحقیقی آنست که به دنبال کشف حقایق برود. او باید کنجکاوی را از حد بگذراند و بدون هر گونه وابستگی سوالاتش را مطرح کند چه از مقامات رسمی و دولتی و چه از هر کس دیگری که ممکن است

به نحوی به موضوع تحقیق او مرتبط باشد. یک خبرنگار تحقیقی باید فردی قوی و ثابت قدم باشد و از انتشار نتایجی که بدست می آورد هراس نداشته باشد» (پرستون، ۱۹۹۹: ۵).

سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران:

سازمانی رسانه‌ای است که تنها متولی قانونی پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی در جمهوری اسلامی ایران است. بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رئیس صداوسیما را رهبر ایران انتخاب می‌کند. این سازمان پیش از انقلاب ۱۳۵۷ سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران نام داشت و آن‌زمان نیز به شکل حکومتی اداره می‌شد. اصل ۱۵۷ قانون اساسی ماده ۹، هدف اصلی سازمان به عنوان یک دانشگاه عمومی نشر فرهنگ اسلامی، ایجاد محیط مساعد برای تزکیه و تعلیم انسان و رشد فضائل اخلاقی و شتاب بخشیدن به حرکت تکاملی انقلاب اسلامی در سراسر جهان می‌باشد. این هدف‌ها در چهارچوب برنامه‌های ارشادی، آموزشی، خبری و تفریحی تأمین می‌گردد.

روزنامه‌نگاری ژورنالیست :

کسی است که پس از گذراندن دوره آموزش تخصصی و با توجه به مسئولیت اجتماعی، وظیفه به دست آوردن، آماده کردن، گردآوری و سامان دادن اخبار و انتقال آن‌ها را با وسایل ارتباط جمعی (مطبوعات، رادیو، تلویزیون و خبرگزاری) به مخاطبان را برعهده دارد (ویکی پدیا).

سردبیر خبری:

فردی است آشنا به تعیین رئوس کلی تنظیمی خبر و فنون خبری، تشخیص مفید بودن خبری برای بخش‌های خبری متناسب با منافع ملی، نظارت بر انتخاب تیتراژ، لید، ساختار، ترکیب و شیرازه خبر، چگونگی جرح و تعدیل خبر و نگارش آن براساس سیاست‌های رایج خبری، تشخیص کمبودهای خبر و دستور رفع آنها، کنترل نظارت نهائی خبرها پس از آماده کردن آنها از سوی دبیران خبر، تعیین اولویت‌های خبرها براساس ارسال به پخش، دسته‌بندی اخبار از لحاظ ساختاری، موضوعی و کاربران آنها، دستور نوشتن اصلاحیه برای اخباری که غلط مخبره شده‌اند.

دروازه بانی خبر:

پیام هایی که از طریق رسانه ها به ما می رسد یا حتی نمی رسد، تصویر ذهنی و آگاهی های ما را از جهان پیرامون شکل می دهند. هیچ کس نمی تواند ادعا کند که این تصویر، تصویری دقیق، روشن و کامل است. اخبار و رویدادها تا به گوش ما برسند، از صافی هایی عبور می کنند که معلوم نیست با محتوای آنها چه می کنند. مسکوت گذاشتن بعضی اخبار، گفتن بخشی از واقعیت یا تحریف آن، بزرگ و کوچک کردن رویدادها، انتخاب زمان و شیوه تنظیم و آرایش مطالب یا حتی نوع رسانه حامل پیام، خبر را در چنبره ای از فعل و انفعال های گوناگون قرار می دهد که به دروازه بانی خبر معروف است (مرکز پژوهش های صدا و سیما).

۱-۶- قلمرو پژوهش

قلمرو زمانی پژوهش: این پژوهش در بازه زمانی ده ماهه - از آبان ماه ۱۳۹۹ تا شهریور ماه ۱۴۰۰ - انجام شده است.

قلمر مکانی پژوهش: این تحقیق در سطح سازمان صدا و سیما ، انجام شده است.

قلمر موضوعی پژوهش: این تحقیق در حوزه موضوعات خبرنگاری تحقیقی قرار دارد.

۱-۷- روش تحقیق

تحقیق حاضر با استفاده از روش کیفی انجام شده است. در واقع از آنجا که تحقیق حاضر به دنبال بررسی موانع پیشبرد خبرنگاری تحقیقی در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران بوده، صاحب نظران و افرادی که در این زمینه صاحب دانش و تجربه بوده اند، انتخاب شده اند و پس از انجام نمونه گیری نظری با رسیدن به اشباع نظری فرآیند تحلیل مضمون شروع شده است.

۱-۸- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای تحلیل مصاحبه ها از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. تحلیل مضمون، شیوه ای در روش پژوهش کیفی است که بر شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوی معانی داده های کیفی تمرکز دارد. مضمون یا تم عنصر کلیدی در این روش است. مضمون ها پر ارزش ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار

گیرند و منظور از مضامین معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می شود. این مضمون ها فضای خاص و مشخصی را اشغال نمی کنند، چون یک جمله ممکن است چند مضمون داشته باشد و یا چند پاراگراف متن، ممکن است فقط یک مضمون داشته باشد. این روش نیز مانند سایر روش های تحلیل کیفی در مدیریت علوم اجتماعی رشد چشمگیری داشته است. تحلیل مضمون گاهی با تحلیل محتوا نیز اشتباه گرفته می شود و یکی از روش های ساده و کارآمد در روش تحقیق کیفی است. در واقع، تحلیل مضمون، اولین روش تحلیل کیفی است که پژوهشگران باید یاد بگیرند. این روش، مهارت های اساسی مورد نیاز برای بسیاری از تحلیل های کیفی را فراهم می کند. تحلیل مضمون، یکی از مهارت های عام و مشترک در تحلیل های کیفی است؛ به همین دلیل، آن را نه روشی خاص بلکه ابزاری مناسب برای روش های مختلف، معرفی می کند. برخی نیز کدگذاری مضامین را فرایند پیش نیاز تحلیل های اصلی و رایج کیفی، معرفی می کنند تا روشی منحصربه فرد و خاص. اما به عقیده براون و کلارک، تحلیل مضمون را باید روش ویژه ای در نظر گرفت که یکی از مزایای آن انعطاف پذیری است. در این بخش کوشش شده تا با استفاده از نرم افزار maxqda تحلیل مضمون داده ها صورت پذیرد .

با توجه به این توضیحات، مصاحبه های انجام شده در این پژوهش، از نوع «مصاحبه نیمه ساخت یافته» و مبتنی بر نظر متخصصان و صاحب نظران است. لذا استخراج اطلاعات از آن، به فهمی کلی نگر از دیدگاه مصاحبه شونده می رسد. به همین خاطر مطرح کردن و پرسیدن سوالات و به دست آوردن اطلاعات مفید از سوی محقق در اغلب موارد همواره با داده های کیفی همراه است.

بر این اساس، مصاحبه های این پژوهش به صورت حضوری یا آنلاین و مبتنی بر ضبط و ذخیره همزمان گفتگوها با افراد مطلع انجام شده و از مصاحبه شوندگان درخواست شده پاسخ های خود را کامل و بدون هیچ گونه، سانسور، سوگیری و یا ملاحظات سازمانی برای تحلیل بهتر و دقیق تر در اختیار پژوهشگر قرار دهند. همچنین تکنیک تجزیه و تحلیل در این پژوهش نیز بر اساس مراحل «تحلیل مضمون» کینگ، انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر انجام شده که در شش گام پیش رفته: ۱. آشنا شدن با متن ۲. ایجاد کدهای اولیه ۲. کدگذاری ۳. جست و جو و شناخت مضامین ۴. ترسیم شبکه مضامین ۵. تحلیل شبکه مضامین ۶. تدوین گزارش (King & Horrocks, 2010).

فصل دوم

ادبیات تحقیق

هر کار پژوهشی علمی باید مطابق با تحقیقات قبلی و ادامه و تکمیل آنها باشد. بنابراین، برای اطلاع از نتایج سایر تحقیقات، از جمله؛ پروژه های تحقیقاتی، مقالاتی که در ژورنال های معتبر علمی-پژوهشی و الحاقی علمی در قالب بخش های داخلی و خارجی منتشر می شوند مورد بررسی قرار می گیرند زیرا هر تحقیق در یک زنجیره گنجانده شده است، به این معنی که تحت تأثیر کار تحقیقاتی و تحقیقاتی قبلی است. اثر بعدی بنابراین، به نظر می رسد لازم است با کارهای پژوهشی قبلی که در مورد یک موضوع مشابه انجام شده اند، آشنا شویم و از شباهت ها و تفاوت های بین پژوهش حاضر و آن آگاهی داشته باشیم. در حقیقت، هیچ کس نمی تواند ادعا کند که ثروت علمی وی او را از خوشه‌ای از این دستاوردها محروم می کند (کیوی، ۱۳۷۱: ۳۶). بنابراین لازم است برای مرور تجربیات و تحقیقات انجام شده، بخشی در هر تحقیق اختصاص یابد. این بخش را می توان ادبیات تحقیق تجربی نامید.

علاوه بر ادبیات تجربی، هر تحقیق نیاز به بررسی ادبیات نظری برای دستیابی به یک مدل مطالعه موردی دارد. هر تئوری در حقیقت بیان عقیده است. این چشم انداز است که به ما امکان می دهد دنیای اطراف خود را کمی بیشتر و کمی بهتر بشناسیم. دامنه نظریه های ساده و محتوای روشن و مختصر به نظریه های بسیار پیچیده و فرمول بندی های بی شماری منجر شده است. البته باید توجه داشت که اگر یک تئوری پیچیده باشد، لزوماً به معنای این نیست که یک نظریه خوب و کاربردی است. در عین حال، نظریه هایی که بسیار ساده و واضح هستند، ممکن است از ارزش تفسیری محدودی برخوردار باشند. تئوری تجزیه و تحلیل راهنماها و قضایای ناشی از آن محور اصلی تجزیه و تحلیل داده ها را تشکیل می دهد. بنابراین، انتخاب یک چارچوب نظری برای هر تحقیق یک نکته اساسی است. زیرا چارچوب نظری حداقل دو کارکرد مهم دارد. اول، این اجازه می دهد تا سوال اولیه تحقیق مجدد یا دقیق تر بیان شود. دوم، چارچوب نظری تحقیق به عنوان پایه‌ای برای فرضیه ها استفاده می شود که براساس آن محقق پاسخ منسجم به سؤال اولیه می دهد (کیوی، ۱۳۷۱: ۸۸). در این بخش ابتدا پیشینه تحقیق مورد بحث قرار گرفته و سپس ادبیات نظری موجود ارائه می شود.

در زمینه گزارش تحقیقی و همچنین روزنامه نگاری تحقیقی، پروژه های دانشگاهی، کتب و مقالات قابل توجهی در منابع فارسی زبان به چشم نمی خورد. بر مبنای بررسی های صورت گرفته در حوزه مرتبط با روزنامه نگاری تحقیقی، چند پژوهش مرتبط تر مشاهده و مورد واکاوی قرار گرفت.

پایان نامه های دانشگاهی و پژوهش های علمی

- ساعی (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «موانع ساختاری و حرفه ای نظارت رسانه ای برکنش دولت در ایران» با روش کیفی (مصاحبه عمیق با روزنامه نگاران باتجربه و متخصصان روابط عمومی) به این نتیجه رسیده است که مهم ترین موانع فرهنگی در نظارت رسانه ای بر کنش دولت در کشور شامل «پنهان کاری و هراس از شفافیت در فرهنگ ایرانی، استقبال از تمجید و ستایش و هراس از انتقاد در میان ایرانیان»، مهم ترین موانع سیاسی، شامل «اسرارگرایی در رسانه بر اثر سایه سنگین سیاست، برخورد سیاسی با رسانه ها، کارکرد حزبی رسانه ها، مدیریت رسانه ها توسط افراد سیاسی»، مهم ترین موانع حقوق و قانونی شامل «لزوم دریافت مجوز برای فعالیت های رسانه ای، گستردگی استثنائات و خطوط قرمز اطلاع رسانی، نبود تعریفی روشن از جرم مطبوعاتی»، مهم ترین موانع اقتصادی «حضور دولت در اقتصاد رسانه، تطمیع خبرنگاران، نابرابری فضای رقابت بین رسانه های دولتی و غیردولتی»، مهم ترین موانع درون سازمان های دولتی شامل «نگاه مالکانه سازمان های دولتی به اطلاعات سازمانی، بسته بودن جلسات ادارات دولتی بر روی رسانه ها، تلقی هجمه گرایانه و مچ گیرانه مدیران سازمان ها از انتقاد رسانه ها» و مهم ترین موانع درون رسانه ای شامل «خودسانسوری رسانه ها، وجود افراد جوان و کم تجربه در رسانه ها، عدم آشنایی با روزنامه نگاری تحقیقی، غلبه رویکرد رویدادمحوری بر فرایند محوری در رسانه ها» بوده اند (ساعی، ۱۳۹۹: ۳۳). به همین اعتبار و در پیوند با مسئله و پرسش پژوهش حاضر می توان به عنوان یک پیش فرض در نظر گرفت که سازمان صدا و سیما نیز از برخی موانع درون رسانه ای شامل خودسانسوری، وجود افراد جوان و کم تجربه، غلبه رویداد محوری بر فرایند محوری و به ویژه «عدم آشنایی با روزنامه نگاری تحقیقی» رنج می برد.